תוספות יום טוב על מסכת ברכות

תוספות יום טוב

geulaquiz.com

פרק א

א מאימתי קורין את שמע בערבית. תנא אקרא קאי. דכתיב (דברים ו׳:ז׳) ודברת בם וגו׳ בשכבך ובקומך משם למד שחובה על אדם לקרות שמע בערב ובבקר ושאל עכשיו מאימתי זמנו ומדכתיב בשכבך ברישא הקדים של ערבית. גמ׳ (ועיין במשנה ד׳):

משעה שהכהנים וכו׳. כתב הרב מברטנורה מילתא אגב אורחיה קמ״ל וכו׳. הקשו בתוספות תנינא חדא זימנא בנגעים (פרק י״ד משנה ג׳) העריב שמשו אוכל בתרומה. ותירצו דרגילות של משנה לאשמועינן בקיצור אף למה שמפורש כבר ע״כ וכ״כ בפ׳ י״א דשבת (דף צ״ט ד״ה מסייע) ועי׳ סוף דמאי וריש פ׳ י׳ דשבת ורפ״ק ופ״ו דיבמות [דף מ״ד]:

לאכול בתרומתן. כתב הר״ב דכתיב ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים ובפ׳ הערל (יבמות דף ע״ד) מוקמינן לה בתרומה. ומ״ש הר״ב דהיינו עד צאת הכוכבים דהכי משמע קרא עד שיטהר הרקיע מן האור והיינו כשיצאו כוכבים. (רמב״ם פרק ז׳ מהלכות תרומות) ועי׳ ריש פרק ג׳ דר״ה:

בתרומתן. וכן לשון חכמים בברייתא בגמ׳ ותנא קמא אמר משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בע״ש כלומר שהכל מוכן. ומש״ה נקט פתן כלומר שהוכן להם ואינן חסרים כלום ולהכי נמי נקטי חכמים ותנא דידן תרומתן כלומר שהיא מוכנת לפניהם. וכלום חסר כי אם לאכול *[א״נ תנא לישנא דקרא קתני דכתיב (ויקרא כ״ב) כי לחמו הוא. נ״ל]:

עד סוף האשמורה. פי׳ הר״ב שהלילה נחלקה לג׳ משמרות ופירש״י משמרות עבודה של מלאכים ושיר שלהם נחלק לג׳ חלקים ראשונה לכת אחת וכו׳. והוי מצי למיתני עד ד׳ שעות אלא נקט עד סוף האשמורה כדאמר בגמ׳ לאשמועינן שיש היכר לכל אדם בדבר דהא בסוף האשמורה הראשונה חמור נוער [*ובפירושו לחומש פרשת במדבר בפסוק ושמרו את משמרתי. כ׳ כל מינוי שהאדם ממונה ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא. ובלשון משנה כמו שאמור בבגתן ותרש וכו׳]:

עד שיעלה עמוד השחר. כתב הר״ב והלכה כר״ג שגם חכמים מודים לו ולא אמרו כו׳ רבנן כוותי ס״ל והאי דקאמרי כו׳ וכ״כ הרמב״ם. כלומר בפירוש בשכבך כוותי ס״ל דפירושו כל הלילה. ודלא כר״א. והאי דקאמרי כו׳ שהם עשו סייג ובהא פליגי עלי. וכ״כ ר״י ורא״ש. דבסייג פליגי. וא״כ בסייג אין הלכה כר״ג דהא ר״ג עצמו הוצרך לומר כוותי ס״ל. משום דאי לאו הכי יחיד ורבים הלכה כרבים. ולא כתבו הלכה כר״ג. אלא על עיקר דין תורה (וכ״כ ב״י סימן רל״ה) דלהרמב״ם אין הלכה כר״ג לענין סייג:

עמוד השחר יש רגילין לפותרו כוכב השחר. [*וראיתי לרד״ק במזמור אילת השחר (תהילים כ״ב:א׳) שיש מפרשים אילת שם לכוכב השחר ע״כ]. אך בכאן אין נכון [*לפרש שעמוד יהיה שם לכוכב ההוא] דאע״פ דכוכב נוגה קראוהו כוכב השחר מטעם שאין כאן מקומו. מ״מ לשון עמוד לא יצדק. וז״ל הרמב״ם הוא האור הנוצץ בפאת מזרח קודם עלות השמש בכדי שעה וחומש שעה מן השעות הזמניות וטעם זה קרבת שטח אור השמש מן הקיטורים העבים העולים מן הארץ תמיד אשר די עלותה מן הארץ אחד וחמשים מיל ע״כ. ופירוש שעות זמניות במשנה דלקמן תמצאנו. אבל ז״ש נ״א מיל *) [אם נפרשהו בערך האדם ההולך יכחישנו החוש. ואם בערך סבוב השמש יכחישו המושכל. כי לכל שעה ט״ו מעלות ולכל מעלה ט״ו פרסאות. הנה לשעה וחומש תתר״ף מילין. והר״ר ענשכן חפץ אמר שמלת עלותה צ״ל עלותם. ומוסב על הקיטורים עכ״ד. והיטב אשר דיבר שאילו הי׳ מוסב על השמש. הי׳ ראוי שיאמר מן האופק כלשונו במ״ה פ״ק דר״ה. ועכ״ז תמיה לי דכתיב בלוט כמו השחר עלה ויאיצו המלאכים וגו׳. וכתי׳ השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וא״ר חנינא לדידי חזי לי ההוא אתרא והויא חמשא מילי. בפ״ט דפסחים. ושם אמרו דמהלך אדם בינוני כל היום יו״ד פרסאות לפ״ז יתכן שיאמר עלות השמש בכדי שעה וחצי שעה מן השעות הזמניות כו׳ אשר די עלותה מן הארץ חמשה מיל וכו׳ וזה במהלך אדם בשיעור שעות ההשויה. וכן שיער מהלך האדם בשעות ההשויה במ״ב פ״ג דפסחים. אבל שם ג״כ מקום עיון. ומיהו שיעור עלות השמש כפי שעות הזמניות שכן משתנה כפי הזמן ע״פ נטייתו. ובחבורו פ״א מה׳ ק״ש. כתוב כמו שיעור שעה. ובנ״א עישור שעה. ולזו הסכים הכ״מ. והיינו ששיער רק תחלת עלייתו. ולפי פירושו דבמשנה מבואר שעל עליית כל גופו משערינן. [*ומצאתי לרופא מומחה וחכם כולל מהר״ר יוסף שלמה דאלמדיגא מן קנדיאה בספרו בחלק שממנו שקראו בשם גבורות ה׳ שכתב שם בשם הרמב״ם נ״ב מיל ויהיה איך שיהיה הנה תיבת עלותה שבלשון פירוש הרמב״ם צ״ל עלותם כי מוסב על הקיטורים. והוי יודע שבספר הנזכר ביאר במופת מאין יצא לו להרמב״ם שהוא דקדק יותר ועשה מופת על שאין עלייתם כי אם מ״ד מילין. ועוד תמצא בספר הנזכר בחלק שממנו שקראו אילם (עי׳ שם בדף י״א) גם עיין במשנה ב׳ פרק ג׳ דפסחים. וראה עוד זה מצאתי להראב״ע שבפירושו לחומש פרשת בא בפסוק בין הערבים כתב שעה ושליש שעה מהשעות השוות. וכן עוד לו בפירושו לקהלת בפסוק עד שלא תחשך השמש עיין שם. ויש מי שר״ל שהרמב״ם קאי על קריאת הותיקים שזכר הר״ב במשנה דלקמן ואין נ״ל לפי שא״כ לא היה סותם את דבריו]:

הקטר חלבים ואיברים. פירש הר״ב של בין הערבים דכתיב היא העולה וכו׳ וכ״כ עוד סוף פרק ב׳ דמגילה וכן הרמב״ם שם. ואע״ג דפשטיה דקרא בכל

עולה כתיב ולאו דווקא בעולת תמיד ובריש פרק ו׳ דפסחים מוכח דכל אימורי קדשים דינן כל הלילה אלא נקטי מילתא פסיקא ובפירוש הרמב״ם שבכאן ובספרו פרק ד׳ מהלכות מעשה קרבנות ופרק א׳ מהלכות תמידין מבואר שעל כל חלבי הקרבנות וכל איברי העולה נאמר. ולשון רש״י הקטר חלבים ואיברים של קרבנות נזרק דמן ביום:

וכל הנאכלין ליום א׳. עיין מה שכתבתי בסוף פסחים:

א״כ למה אמרו וכו׳. כתב הר״ב אבל בהקטר חלבים ואיברים לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל וכו׳ עד כשר כל הלילה וכן כתב רש״י וסיים והכי נמי תנן בפרק ב׳ דמגילה כל הלילה כשר וכו׳ להקטר חלבים ואיברים ע״כ. כלומר ובשום דוכתא לא אשתמיט למיתני עד חצות. ומכל מקום זו לאו ראיה גמורה היא דדילמא רבן גמליאל שמעינהו לרבנן דקאמרי הכי וכיון שסידר רבינו הקדוש דברי רבן גמליאל בכאן שוב סמך על עדותו ולא הוצרך לשנות דברי חכמים בהדיא והרמב״ם בפ״ד מהלכות מעשה הקרבנות פסק בהקטר חלבים ואיברים עד חצות. וכתב עליו בעל כסף משנה דמשנה היא בברכות ע״כ. והא ליתא לדברי רש״י. ולכך נראה לי דלאו ממתניתין שמעה לה הרמב״ם אלא מדתניא בתוספתא (פ״ב דמגילה) ודבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה אבל אין חייבין עליהן משום נותר וכו׳ עד שיעלה עמוד השחר ולישנא דאבל לא יצדק דהא אדרבה היא הנותנת הואיל וכשר כל הלילה משום הכי בדין הוא שאין חייבים עליהם משום נותר כו׳. אלא הכי קאמר כשר כל הלילה בדיעבד [*לענין חיוב נותר [אם] לאכלו ולהחמיר] לכתחלה לא אבל אין חייבים וכו׳ [*שאין חיוב כרת אלא על העובר על דברי תורה] ומ״ש הר״ב דלא נקט אלא להודיע וכו׳ שכן רגילות המשניות לשנות בקוצר מה שכתוב בפירוש בתורה כמ״ש התוספות סוף פרק החולץ (נ׳):

ב וגומרה עד הנץ החמה. כדי שיסמוך גאולה לתפלה כותיקים שזכר הר״ב במשנה ה׳ פ״ג. ונ״א ל״ג וגומרה ונראה שכן נוסחת (טור אורח חיים סימן תפ״ח והמרדכי פרק ב׳ דשבת) מדלא הביאו ראיה ממשנתנו לברכת לגמור ההלל אלא הביאו מלשון הש״ס ובריייתא דותיקין גומרין:

הנץ החמה. הוא מלשון הנצו הרמונים (שיר השירים ו׳:י״א) כלומר עד שעה שהחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים. הר״י וכ״פ בערוך:

שכן דרך בני מלכים לעמוד. וכתבו הר״ב והרמב״ם שכך הלכה. ואף על גב דבסוף פי״ד וריש פרק י״ח דשבת פסקו דלא כמ״ד כל ישראל בני מלכים הם. כבר כתב הר״י דהכא שאני דהואיל ועדיין זמן קימה למקצת יוצא בדיעבד:

ג בשעה שבני אדם וכו׳. [*בית הלל מביאין ראיה מפסוק] ובלכתך בדרך כלומר כפי שיזדמן לאדם שלא יתכוין לא בשכיבה ולא בקימה. וב״ש אומרים שלא בא ובלכתך בדרך אלא ללמדנו שכל העוסק במצוה פטור מק״ש כלומר שכל זמן שתהיה מהלך בדרך ואינך עוסק במצוה אתה חייב בקריאת שמע אבל כשתעסוק במצוה וכו׳. וכן דברי הכל העוסק במצוה וכו׳. ועיין בפירוש הר״ב פ״ב משנה ה׳ ולכך אמרי ב״ה דאם כן הוא מבואר שבלכתו בדרך קורא ק״ש. [*הרמב״ם והוא טעות סופר] כמו שאני עתיד להעתיק במשנה ז׳ פ״ז דפיאה וע״ש:

ד בשחר. הכא דמיירי בברכות דלא כתיבי בקרא. ניחא ליה למנקט בריישא דשחר כדאשכחן בתמיד דכתיב בקר בתחלה אבל בריש פרקין דמיירי בק״ש דקאי אקרא נקט בריישא דערבית כמ״ש שם תוספות דלעיל:

ושתים לאחריה. לשון רש״י כדאי׳ בירושלמי ז׳ ברכות הללו על שם שבע ביום הללתיך (תהילים קי״ט:קס״ד) עכ״ל. ויראו עינינו לא חשיב דתקנה אחרת היא. תוספות דריש פרקין:

להאריך אינו רשאי לקצר. לפירוש הר״ב והרמב״ם בארוכה וקצרה. ה״פ להאריך לפתוח. אינו רשאי לקצר שלא לפתוח. לקצר שלא לפתוח. אינו רשאי להאריך לפתוח והדר תני לחתום וכו׳. ולשון בעל כסף משנה בתחלת הלכות ק״ש פי׳ המשנה לדעת הרמב״ם להאריך כלומר להתחיל ולחתום בברוך אינו רשאי לקצר כלומר שלא להתחיל או שלא לחתום מקום שאמרו לקצר כלומר שלא להתחיל בברוך או שלא לחתום אינו רשאי להאריך כלומר להתחיל בברוך או לחתום עכ״ד. ומן הירושלמי שהביא שם למד דארוך וקצר בחתימה נמי מישך שייכי ולכך כללינהו כחדא וזהו אמר רבי יודן מטבע קצר פותח בברוך ואינו חותם. מטבע ארוך פותח וחותם:

ה מזכירין. איכא למידק אמאי לא תני זוכרין כדדייקינן במשנה ז׳ פרק ד׳ דר״ה גבי השני מתקיע. וי״ל כיון שעיקר הפרשה במצות ציצית ועל ידה זוכרין יציאת מצרים שיוך שפיר לישנא דמזכירין שע״י פרשת ציצית מזכירין יציאת מצרים:

כבן שבעים שנה. פירש הר״ב שהלבינו שערותיו וכו׳ כדי שיראה זקן וראוי לנשיאות. הכי איתא בגמ׳ פרק תפלת השחר (כ״ח). וצ״ל דרבותא קאמר ולא זכיתי עד וכו׳ כלומר דאע״פ שהיה חכם מופלג וראוי לנשיאות מצד חכמתו שהרי זכה לנס מפני כן אפילו הכי בזה לא זכיתי עד וכו׳ וכיוצא בזה דברי הרמב״ם אלא שכתב שאמנם קרה לו השיבה מצד שהרבה לשנות וללמוד ולקרות יום ולילה עד שתשש כחו ונזרקה בו סיבה וכו׳ ואמר אע״פ שהשתדלתי והתחברתי עם אנשי החכמה עד ששבתי ע״י כן כבן שבעים שנה לא זכיתי וכו׳ עכ״ד רצה לקרב הענין אל הטבע ושלא היה זה הנס

שהזכירו חז״ל בדבר היוצא חוץ להיקש. ודעתו בכיוצא בזה ודעת אחרים תמצא בס״ד במשנה ו׳ פרק ה׳ ממסכת אבות:

ולא זכיתי. פי׳ הר״ב לא נצחתי גם בערוך [כתב] די״מ כן ובהש״ס תניא אמר להו בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר (ירמיהו כ״ג:ז׳) הנה ימים באים נאם ה׳ ולא יאמר עוד חי ה׳ אשר העלה את בנ״י מארץ מצרים כי אם חי ה׳ אשר העלה וגו׳ אמרו ליה לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל וכו׳ וכיוצא בו אתה אומר (בראשית ל״ה:י׳) ולא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל וכו׳. ומצינו שקראו אח״כ יעקב וכו׳ ולפי דפשטיה דקרא דהנה ימים וגו׳ משמע כבן זומא. בזה נצחם דאע״ג דמשנו ליה רבנן. שנויא בעלמא היא ולא סמכי׳ עלי׳ דשאני קרא דיעקב דהתם הדריה קרא בפירוש. כנ״ל. וראיה לדברי מן המכילתא שהובא בילקוט פ׳ בא שלא הביא לדברי חכמים שהשיבו לא שתעקר וכו׳ ומזה הטעם דבתר פשטיה דקרא אזלינן. ורבי לא סידר במשנה אלא התחלת הויכוח שבין בן זומא לחכמים בלבד אבל אין נראה לומר שראב״ע לא שמע מאמר וחכמים אומרים דא״כ אין כאן ניצוח כיון שאין חולק ועיין לקמן. והרמב״ם מפרשו לשון זכות שלא זכה לדעת הרמז שנרמז בכתוב לחיוב זה וכו׳. גם בערוך פירש לשון זכות. ומ״מ בפ״א מהלכות ק״ש פסק הרמב״ם כבן זומא:

עד שדרשה בן זומא. פי׳ הר״ב באותו היום שנתמנה וכו׳ וכפירש״י ונ״ל שפי׳ כן מדאמר בגמ׳ פ׳ תפלת השחר (כ״ח) בו ביום שנתמנה וכו׳ לא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה. וגם מזה ראיה למ״ש לעיל דדברי חכמים נשמעו לראב״ע כיון שכל הלכות התלויות פירשם ראוי שיהיו נאמרים כל חלקי הסותר:

שנא׳ למען תזכור וגו׳. ומפני שפרשת ציצית שגורה בפי כל מפני קריאתה ביום בעבור מצות ציצית שבה הלכך הנהיגו לקרותה בלילה לצאת בה הזכרת יציאת מצרים בלילה:

פרק ב

א **אם כיון לבו וכו׳**. כתב הר״ב ואנן קיימא לן כמאן דאמר מצות צריכות כונה. עיין מה שכתבתי במשנה י״ד פ׳ ג׳ דסוכה:

[*בפרקים שואל וכו׳ ומשיב וכו׳. פי׳ הר״ב שואל כו׳. ובישיבה הקשיתי דאמאי לא פירש התנא וליתני הכא שואל בשלום ומשיב שלום כדתנן בסוף המשנה ומשיב שלום לכל אדם והשיב בני מהר״ר שמואל שי׳ דבטור י״ד סימן ר״מ ורמ״ב דהשואל שלום לרבו אומר לו שלום [עליך] רבי וכשמשיבו אומר רבי ומורי וא״כ כל שכן דמפני היראה שיוסיף ולא רצה התנא להאריך אבל בכל אדם שאינו צריך להוסיף קתני התנא שלום. וכדי לאשמעינן מלתא אגב אורחיה דבכל אדם אין מוסיפין ומפני הכבוד והיראה מוסיפין]:

ב **לאמת ויציב לא יפסיק**. פירש הר״ב דכתיב וה׳ אלהים אמת. גמרא. והואיל ובקרא לא כתיב ויציב נראה ודאי דבין אמת לויציב רשאי להפסיק כמו [*באמצע הפרק]. וכן כתב בשלחן ערוך בסימן ס״ו וצריך לומר דתנא דנקט אמת ויציב אשגרת לישן ולסימן בעלמא נקטיה כמו דנקיט לוהיה אם שמוע ולא אמר לוהיה בלבד ובגמ׳ איתא חוזר ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת כו׳ ולא נקט כלל ויציב. [*ומיהו מצינו בסוף זבחים (פי״ד) ששנה וריח ניחוח אע״ג דלא אצטריך כלל לניחוח. ומ״ש הר״ב והלכה כר״י. גמ׳]:

למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע. ואם תאמר תיפוק ליה דקדמה בתורה. ויש לומר דה״ק למה קדמה אף לפרשת ציצית דקדמה לכולן אלא ודאי אין אנו חוששין לזה שהיא קודמת בתורה משום דאמרינן אין מוקדם ומאוחר [בתורה] וא״כ הי׳ לנו להקדים והיה שהיא מדברת בלשון רבים. תוספות (דף יד: ד״ה למה) ומדשני משום שיקבל עליו עול וכו׳ הלכך פריך ליה דא״כ תקדים ויאמר שיש בה ג״כ מעין קבלת עול כו׳ דכתיב [בה] אני ה׳ אלהיכם ולהיות לכם לאלהים:

אלא ביום. לשון הר״ב דאית ביה פרשת ציצית וז״ל הרמב״ם כי המצוה האמורה בפרשת ויאמר והיא מצות ציצית אינה מחוייבת אלא ביום:

ג **לא יצא**. לשון הר״ב דכתיב שמע השמע לאזנך. גמרא. כלומר כיון דבלשון שמיעה הוציאה הכתוב שמע מיניה שצריך שישמיע לאזנו וכאילו אמר קרא השמע ודלא כבעל כף נחת שכתב קרי ביה השמע. כי שמע מבנין קל והשמע מבנין הנוסף. ועיין בפרק ז׳ דסוטה. ומ״ש הר״ב והלכה כת״ק עיין בזה במשנה ב׳ פ״ק דתרומות:

ולא דקדק באותיותיה. כמו שפירש וכתבתם שתהא כתיבה תמה כך פירש ושננתם שתהא משנה תמה כך פירש בעל כף נחת. [*ומבלי עיון בש״ס הוא שכתב כן דהא תני רבי עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא למודך תם כדי ליתן ריוח בין הדבקים. ובספרי ספר מעדני מלך כתבתי למה לא למד מושננתם המוקדם. ועיין עוד שם]. והא דנקט הר״ב התזת תזכרו וכו׳. שהרי אין ראוי וכו׳ [*כדתנן במ״ג פרק קמא דאבות] כלומר ולכך יש קפידא יתירה בהתזת זי״ן זו. ולעולם בכל האותיות יש לדקדק:

הקורא למפרע. וכתב הר״ב ומיהו וכו׳ שהרי אינן סדורין כן זו אחר זו בתורה ורבי יהושע לא קפיד לעיל אלא לכתחלה וכן הא דתנן בין ויאמר לאמת

לא יפסיק היינו דווקא כשקורא הפרשיות כסדר תקנת חכמים. הר״י ורא״ש:

יחזור למקום שטעה. מ״ש הר״ב והרמב״ם אומר וכו׳. בפ״ב מהלכות קריאת שמע והב״י בסימן ס״ד כתב משום שצריך להפסיק בין עולם ועד לואהבת (כמ״ש סוף פ״ד דפסחים נ״ו) . א״כ זהו הפסק הראשון שצריך לחזור לו ומאחר שברור לו שכבר קרא פרשה אחת מק״ש א״א שלא קרא עד לעולם ועד ולכך אינו צריך להתחיל מתחלת שמע ע״כ. ומ״ש הר״ב אבל אינו יודע באיזה מקום מאותו פרק פירשו המפרשים וכ״כ הרא״ש בשם תוספות שגם אינו יודע אם קרא כלום מהפרק אבל מה שברי לו שקרא אין צריך שיקרא עוד. ומ״ש הר״ב היה קורא וכתבתם וכו׳ הכי איתא בגמרא אבל בין וקשרתם לוקשרתם אין לטעות דקמא קמץ וטעמו מאריך ותניין פתוח וטעמו אזלא:

ה **בלילה הראשון.** שם לילה זכר בסימן ה׳ נקבה. וכ״כ בפרשת מקץ ונחלמה וגו׳ בלילה אחד:

בלילה הראשון עד מ״ש. מדלא תני מלילה הראשון עד וכו׳ יש לומר דלומר דבלילות דוקא פטור אבל בימים חייב דישראל קדושים הן ומסח דעתו מינה ואין כאן טרדא וכסברת הר״ר מנוח שכתב בשמו בכסף משנה (פרק ד׳ מהלכות ק״ש). ואי תנא מלילה וכו׳ עד כו׳ הוי הכל בכלל אף הימים. וכן יש לדקדק בלשון הר״ב דהכי סבירא ליה שכתב לקמן עד מוצאי שבת שהם ד׳ לילות. ומנינא למה לי אלא לומר דבד׳ לילות הוא שפטור אבל לא בימים. שבזה יש לומר דסירכא דלישנא דמתני׳ דפרק בתרא דנדה (משנה א) נקטיה וגם בדקדוק המשנה י״ל דלהכי תני בלילה לפי דמן הסתם בלילה הראשון הוא בועל שכן המצוה דהא משום הכי כונסין הבתולה ברביעי לפי שב״ד יושבין בה׳ כדתנן בריש כתובות והכי קאמר פטור בלילה הראשון דביה בלילה בעיל ואי לא פטור גם עד מ״ש:

בלילה וכו׳. פי׳ הר״ב דטריד טרדא דמצוה. גמרא. ופי׳ הרמב״ם מצות פריה ורביה. ובאלמנה אין טרדא עם המצוה. מה שאין כן בבתולה איתנהו טרדות בתרי גווני כמ״ש הר״ב:

עד מוצאי שבת וכו׳. פי׳ הר״ב דמשם ואילך לבו גס בה לשון הערוך לבו קרוב לה. וכן כל לשון גס שבתלמוד והמשכילים יבינו ע״כ. והכא לפי׳ הא׳ כשלבו קרוב לה ימחול לה אף אם לא ימצאנה בתולה דהא להכי מצרכינן להנשא ברביעי כדי שישכים לב״ד בעוד כעסו עלה כדמפרש בריש כתובות. ולפירוש השני כשהוא קרוב לה ישהה בבעילתו ולא יבוש. כדי שלא יעשה כרות שפכה. ובפ״ד דיבמות (מא.) פירש״י והר״ב גס רגיל. וכן פי׳ רמב״ם פרק קמא דסוטה. והעיקר בעיני שהוא לשון גסות הרוח:

מעשה ברבן גמליאל. לאו מעשה לסתור הוא דקמ״ל אם אדם גדול הוא ובטוח בעצמו שיוכל להתכוין והוא ראוי ליטול את השם [*כבסוף פרקין] הרשות בידו. תוספות:

ו **רחץ.** פירש הרמב״ם במים חמין וטעמו דרחץ אפי׳ מקצת גופו במשמע וזה אינו אסור אלא בחמין כמ״ש הר״ב במשנה ו׳ פרק ג׳ דמועד קטן. [*ואי נמי דכתב הרמב״ם במים חמין משום שהיה איסטניס ולחמין הוא שהיה צריך]:

אסטניס. פירוש הר״ב לשון צנה ממלת צנת שלג (משלי כה) ואף על פי שנכתב בסמ״ך וזה נמצא הרבה בלשונות. הרמב״ם. וטעמו ששניהם ממוצא השינים:

ח **רשב״ג אומר לא כל וכו׳.** עיין משנה ה׳ פ״ד דפסחים:

השם. שם טוב שהוא מדקדק במצות וכו׳:

פרק ג

א **פטור מקריאת שמע.** כתב הר״ב משום דטריד טרדא דמצוה ע׳ מ״ש משנה ד׳ פ״ב דסוכה:

מק״ש ומן התפלה ומן התפילין. נושאי כו׳. ה״ג בספר מדוייק וה״ה דפטור מכל שאר המצות אלא דתנא אלו שהן חמורות שיש בהם קבלת עול מ״ש ותפילין נמי כדאמר בפ״ב בגמרא (יד:) הרוצה לקבל עול וכו׳ מניח תפילין וקורא ק״ש ומתפלל כו׳. הר״י. ולפי שהתפילין מונחין עליו אפילו לאחר התפלה להכי נקטינהו בסוף. א״נ משום דק״ש ותפלה תדירי דשבת ולילה לאו זמן תפילין [*כדפי׳ הר״ב במ״ג] וכה״ג ריש פ״ד בשם התוס׳ [*ועי׳ מ״ש בס״ד לקמן במ״ג] והתוס׳ לא גרסי מן התפלה [*וכן בסדר משניות דבירושלמי לא גרסינן] דהא אתיא במכל שכן כמו שכתבו בד״ה אלו ואלו וכו׳ ויש טעות סופר בדבור שלפניו. וכן יובן מספר חכמת שלמה:

[*ומן התפילין. שם תפילין פירשתיו בריש פ״ד דמנחות:

ואת שאין למטה צורך בהן. פי׳ הר״ב כגון ההולכים ללוות את המת בלבד וכו׳. אין להקשות דאכתי גמ״ח הוא ובמשנה דלקמן כתבתי בשם הר״י

דגמ״ח יש לו דין העוסק במצוה שיש בה טרדא שכתב הר״ב בר״פ דפטור. דיש לחלק בין תנחומין שיש לו עסק לנחם משא״כ הלויה שאין לו עסק רק שהולך ולא מיקרי טרדא]:

ב **להתחיל**. כתב הר״ב פרשה א׳ של קריאת שמע וכן פי׳ הרמב״ם. ובגמרא אפי׳ פרק אחד אפילו פסוק אחד וטעמא דפסוק ראשון מיקרי פ׳ כמ״ש במ״ג פרק דלעיל:

לא יתחילו. דתנחומי אבלים מדאורייתא דבכלל גמילות חסד הוי וג״ח מן התורה כדאמרי׳ [ב״ק ק. ב״מ ל:] והודעת להם את הדרך (שמות י״ח:כ׳) זו ג״ח והעוסק במצוה כו׳. הרבינו יונה:

ג **ועבדים**. בפ׳ קמא דחגיגה (דף ד.) גמרינן לה לה פי׳ רש״י דבאשה כתיב (דברים כד) וכתב לה ובשפחה כתיב (ויקרא י״ט:כ׳) או חפשה לא נתן לה:

התפילין. מ״ש הר״ב דשבת לאו זמן תפילין לא פסק כן בריש פרק בתרא דעירובין ושם אאריך בס״ד ועוד עיין בסוף פרק קמא דביצה. ומה שכתב דאיתקש תפילין למזוזה פירש רש״י דכתיב (דברים ו) וקשרתם וכתבתם. ומ״ש קא משמע לן. וטעמא דתפילין אתקשו בפרשת ראשונה לת״ת דכתיב (שם) ושננתם וגו׳ וקשרתם. וכן בשניה (שם יא) והיו לטוטפות וגו׳. ולמדתם וגו׳. ואילו למזוזה הפסיק ביניהם בשניה בת״ת. גמ׳ פרק קמא דקדושין (דף לד:):

ובמזוזה. פי׳ הר״ב דמ״ד הואיל ואתקש לת״ת. פירש רש״י דכתיב ולמדתם וגו׳ וכתבתם. ומ״ש הר״ב קמ״ל דכתיב למען ירבו ימיכם גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי. רש״י וגמרא דקדושין. ומיהו הך סברא לא אלימא כולי האי למעקר מיעוטא דולמדתם את בניכם ולומר דנשים חייבות גם בת״ת כך תירצו התוס׳ בקדושין אדכתיב (דברים ל) כי הוא חייך ואימא גברי בעו חיי וכו׳:

ד **מברך לאחריו**. כלומר מהרהר לאחריו הר״י. ופירש הר״ב דחיובא דאורייתא הוא דכתיב ואכלת ושבעת וברכת. ועיין מ״ח פ״ו ומ״ש הר״ב דבטלוה לטבילותא עי׳ בסוף פרקין:

מברך לפניהם ולאחריהם. פירש רבינו יונה דר״ל בפה ופליג בתרתי. ועיין סוף פירקין:

ה **אלא יקצר**. פירש הר״ב כל ברכה וברכה כלומר פתיחתה וחתימתה בלבד. ועי׳ במ״ג פ״ד. והשתא ג׳ מחלוקות בדבר. ק״ש. דמדאורייתא יהרהר ואפי׳ [לא] התחיל ואין לו לקצר רק יהרהר. ותפלה דמדרבנן לא יתחיל. ואם התחיל יקצר דהם שתקנו תפלה אמרו שיקצר. וברכות דק״ש דמדרבנן נינהו ואינם רחמי כתפלה. משמע שאף אם התחיל יפסיק:

שיטיל לתוכן מים. פירש הר״ב רביעית. ושיעורו תמצא במשנה ה׳ פרק ח׳ דפאה:

ו **שפלטה שכבת זרע**. שע״י שתטמא לא יהיו נשמעות לבעליהן ותתקיים שלא יהיו מצויים וכו׳. ומ״ש כל ג׳ ימים כ״כ הרמב״ם וכמתני׳ ג׳ פ״ט דשבת ואינה הלכה כמו שכתבו שם ובפ״ח דמקואות ובחיבורו פ״ה מהלכות אבות הטומאות:

והמשמשת. טמאה אף בלא פליטה. הרמב״ם. ומטעם דלעיל. ועוד כל דתקון כעין דאורייתא תקון וכתיב (ויקרא ט״ו:י״ח) ואשה אשר ישכב איש אותה שכבת זרע וגו׳. ומהאי טעמא אצטריך למתניה ולא אצטריך למתני בעל קרי שראה זיבה ועוד משום דלא פסיקא ליה דתוך מעת לעת לקריו אינו נעשה זב כדאיתא סוף נזיר (דף סד) ובפ׳ ב׳ דזבים (משנה ג):

[*צריכין טבילה. עמ״ש בסוף פ׳ ג׳ דמקואות]:

ורבי יהודה פוטר. לדבריו דתנא קמא קאמר דלדידיה לא נתקנה תקנת עזרא לא לקריאת שמע ולא לברכותיה כדלעיל במ״ד אי נמי בדברי תורה מיירי דמודה בה ר׳ יהודה שאין לו להוציא בשפתיו מפני שמתוך הדבור יעמיק בהם כמ״ש ר׳ יונה לעיל:

פרק ד

א **תפלת השחר**. עיין בפ״ק משנה ד׳ ופירוש השעות שם משנה ב׳:

תפלת המנחה עד הערב. שכן תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב ור׳ יהודה סבר שקרב והולך עד פלג המנחה. הכי מפורש בברייתא בגמרא. ותימה שהר״ב פירש בדרבי יהודה דזמן מנחה עד הלילה. [*ובברייתא אפלג המנחה דלרבנן מהדר]. וכתבו התוס׳ בריש פרק בתרא דפסחים (דף קז.) תימה אמאי קרי ליה מנחה דאי משום דמנחה היתה קריבה בין הערבים הלא גם בשחר קריבה. וי״ל בשחרית יש שם אחר שחרית. ועוד י״ל משום דשעת רצון הוא בשעת הקרבת המנחה שאליהו נענה כעלות המנחה. [*והרמב״ם בפירושו כתב מנחה שם נופל על עת מן היום והוא כשישאר מן היום ב׳ שעות ומחצה זמניות ונקראת התפלת השניה מנחה מפני היות תחלת זמנה בעת ההיא עכ״ל. ולא נתן טעם על השם של זמן ההוא. ומצאתי בפירוש

החומש להרמב"ן בפרשת בא בפסוק בין הערבים שהביא שם פסוקים שכתב בהם מנחת בוקר מנחת ערב וכתב שמנחה מלשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול כדמתרגמינן למנח יומא והן מנחה גדול' ומנחה קטנה שהזכירו חכמים עכ"ל]:

כל היום. דתחלתה מיד אחר תמיד של שחר מה שאין כן מנחה דתחלתה קודם שש ומחצה כדתנן ריש פרק ה' דפסחים. ומ"מ משום דמנחה תדיר הקדימה מתניתין. ולשון הרר"י דזמן מוספין כל היום אלא שיש להקדים תפלת יוצר תחילה שהוא דבר יום ביומו וכו' ע"כ. ה"ק שתמיד של שחר שכנגדו היא התפלת יוצר קודם לקרבן מוסף לפי שהוא דבר יום ביומו ותדיר קודם לשאינו תדיר כמ"ש הר"ב בריש פרק י' דזבחים. ומ"ש הר"ב להלכה דנקרא פושט עיין במשנה ה' פרק ב' דמגילה:

רבי יהודה אומר עד ז' שעות. בנ"א ל"ג [*וכן בסדר משנה דירושלמי ל"ג]. וכן העידו התוספות שבכל הספרים ישנים אינו במשנה ואע"פ שהוא בברייתא רבי לא שנאו במשנה דלא ס"ל כותיה [וכן במשנה ה' פרק ב' דמגילה סתם לה כת"ק] אבל בשל שחר ס"ל כותיה דבבחירתא (ר"ל בעדיות) תנן כותיה ובשל מנחה נמי קי"ל דעבד כמר עבד וכו':

ב **היה מתפלל וכו'**. כתב הר"ב שהן חובה וכו'. דהכי אמרינן וכו'. מה הוא אומר. ולא אמרינן מה היה אומר כדי שיהיה סיפור למה שהיה אומר ר' נחוניא בן הקנה ואז יהיה רשות בידינו אבל אמר בכניסתו מה הוא אומר ר"ל כשיכנס לבהמ"ד מה חייב לומר. רמב"ם:

שלא תארע תקלה על ידי. לשון הר"ב שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו חבירי הרי רעה שתבא על ידי שאגרום להם שיענשו ע"כ. אבל הכשלון בדבר הלכה לא חשיב ליה רעה כיון שחביריו רבו עליו והרי הלכה כרבים ולא יבא מזה שום תקלה. אבל לשון רש"י הרי רעות שתים שיבואו על ידי שאגרום להם שיענשו ע"כ. וכשלון בדבר הלכה היא אחת מהשתים ולא הוצרך לזכרה בפירוש:

ג **י"ח**. ואעפ"י שהן י"ט ברכת המינין ביבנה תקעה לאחר זמן בימי ר"ג ואלו י"ח הם שאנשי כנסת הגדולה תקנום:

[*אם שגורה בפיו. פירש הר"ב שהוא למוד ורגיל בה ובסוף פרק דלקמן פי' סדורה בפי במרוצה ובערוך מסיים כמו תרגום נבלתם למאכל [נבלתא] משגרא למיכל. עוד שם בערוך פירוש אחר אם נרדפת התפלה בפיו מלשון שיגר אחריו (ברכות סג.)]:

מעין שמונה עשרה. כתב הר"ב האמצעיות בקוצר כו' כגון אתה חונן אדם דעת בא"י חונן הדעת. סלח לנו אבינו בא"י חנון המרבה לסלוח וכן כולם חוץ משלש ראשונות ושלש אחרונות שלא יוסיף ולא יגרע בהם. רמב"ם:

ואם לאו וכו'. מ"ש הר"ב בשעת הדחק. ומיהו אינו מקום סכנה דדיניה שנוי לקמן. ומ"ש חוץ מימות הגשמים וכו' שצריך לומר שאלה בברכת השנים וכו' בגמרא מתקיף לה מר זוטרא ונכללה וכו' ושני אתי לאטרודי ויטעה. ובהבדלה דלא שייך לאטרודי שהרי יאמרה בתחלת הביננו קאי בקושיא:

ד **קבע**. במשנה י"ג פ"ב דאבות כתב הר"ב שני פירושים ופלוגתא דרבי אושעיא ורבנן הן (דף כט):

הושע וכו' עד ישראל. מקרא מלא הוא בירמיה לא:

ה **יחזיר את פניו**. לשון הר"ב לצד ירושלים וכ"כ רש"י. וכתב הר"י ולא תימא כנגד ירושלים לחוד אלא כנגד ירושלים וכנגד בית המקדש וכנגד בית קדשי קדשים ע"כ. ורש"י נקט תחלת המכוון ותנא נקט קדשי קדשים שהוא תכלית המכוון. ומ"ש הר"ב שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם. אגב ריהטא לא דק דה"ל למנקט והתפללו אליך דרך העיר. (מלכים א ח':מ"ח) והך קרא דדרך ארצם קאי להעומדים בח"ל והכי איתא בברייתא ומיהו פירש רש"י במתניתין לצד ירושלים משום דתנא בא"י קאי:

ו **היה יושב וכו'**. ולא תנן יחזיר את פניו. דאפי' לעמוד אינו צריך אלא יושב ומתפלל כמ"ש הטור סימן צ"ד ופירש ב"י הטעם בקרון א"א שיעמוד מפני שמתנועע לכאן ולכאן והך טעמא שייך נמי בספינה ורש"י כתב דטעמא דספינה משום ביעתותא דמיא ע"כ:

[*או באסדא. פי' הר"ב עצים הרבה קשורים וכו' וכן פירש בריש פ"ג דזבים והיה נ"ל לגרוס ברי"ש באסרא וכמו שראיתי כן בספר הרי"ף ויהיה מל' איסור וקישור אלא לפי שרש"י גם הוא כתב לפי' זה דהר"ב. וכתב עוד פירוש אחר שהוא לשון ותשם בסד רגלי (איוב י"ג:כ"ז) א"כ גירסא שלו בדלי"ת אף לפי פירוש הראשון שכתב הר"ב]:

ז **אלא בחבר עיר**. דסבירא ליה דכיון שאין בה אלא שבח שאין בה תחנונים כמו בי"ת וגם אין אנו מתפללים אותה כנגד תפלת תחנונים של חול כמו שמתפללים תפלת יוצר או תפלת מנחה די שהציבור בלבד יתפללו אותה. הר"ר יונה:

פרק ה

א **כובד ראש**. פירש הר״ב הכנעה. וכובד ראש דרך משל הוא כלומר מפני שראשו הוא עיקר כל האברים וכשמכביד אותו עליו כל האברים נכנעים ויושב בהכנעה. הר״י:

שעה אחת. כתב הר״י אעפ״י שבהרבה מקומות כשאומר שעה אינו ר״ל שעה דוקא אלא זמן מועט הכא אינו כן אלא שעה ממש ומוכח לה מגמ׳:

למקום. פי׳ הר״י שתהיה כוונתם כולה ברוממות המקום בלבד. ואין הפירוש שיכונו לאמירת התפלה. דאמאי קאמר למקום. לתפלה הל״ל עכ״ד. [*אבל במשנה שבירושלמי לא גרסינן למקום וא״כ יכול להיות הפירוש לאמירת התפלה]:

לא יפסיק. בדבור דאילו הליכה לא מצינו בשום מקום שנקרא הפסק. כ״פ ר״י:

ב **מזכירין**. עיין מ״ש ריש מסכת תענית:

גבורות גשמים. כתב הר״ב דכתיב עושה גדולות **) עד אין חקר. והתם כתיב בורא קצות ארץ וגו׳ אין חקר (ישעיהו מ׳:כ״ח) וכתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהילים ס״ה:ז׳). גמ׳ ריש תענית. וכתבו התוס׳ ולא נקט כח גשמים או גדולות גשמים משום דבגבורה איכא כח ואיכא גדולה. א״נ משום דהברכה מתחלת בגבורה:

בתחיית המתים. דתניא ולעבדו בכל לבבכם (דברים י״א:י״ד) איזהו עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה וכתיב בתריה ונתתי מטר ארצכם. גמרא פ״ק דתענית. ודתקנו בתחיית המתים כתב הר״י שכמו שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם ע״כ. [*ומהירושלמי הוא]. והיינו נמי דאמרינן בגמרא ששקולה כתחיית המתים:

ברכה רביעית. ולא יכללה בחונן הדעת והכי אמרינן בגמרא דלעיל (דף כט.) דלרבי עקיבא תשסרי הויין:

בהודאה. פירוש קודם שיחתום ברכת מודים וטעמו מפני שמודה לשם שזיכה אותו להבין ולהבדיל בין קודש לחול. הר״ר יונה:

ג **האומר על קן צפור וכו׳**. ושנויה גם כן סוף מסכת מגילה. ונוסף שם בבא דויברכוך טובים ולא מצאתי בשום נוסח משנה דהכא. אך בסדר שבגמ׳. וכן ברי״ף איתא נמי הכא:

על קן צפור וכו׳. פי׳ הר״ב כמו שהגיעו רחמיך וכו׳ כן חוס וכו׳. כ״כ הרמב״ם וז״ל רש״י האומר בתפלתו וכו׳ וטעמייהו דוקא בתפלה שכשאומר בתפלה מחליט הדבר ולהכי משתקין אותו מה שאין כן דרך דרש או פשט וכן בגמ׳ ההוא דנחית וכו׳ ואמר וכו׳ כלומר שהיה יורד לפני התיבה:

משתקין. כתב הר״ב שעושה מצותיו של הקב״ה רחמים וכו׳. לשון הרמב״ם ואין הדבר כן שאילו היה מדרך רחמנות לא צוה לשחוט חיה או עוף כלל אבל היא מצוה מקובלת אין לה טעם ע״כ. כלומר זו המצוה וא״נ כיוצא בה. וז״ל בפ״ט מהלכות תפלה [שמצות] אלו גזירות וכו׳: אעפ״י שבספר המורה חלק ג׳ פרק מ״ח נראה שהוציא זו המשנה מהלכה ודאתיא כמ״ד אין טעם לשום מצוה. והר״ן פרק ד׳ דמגילה מ״ט כתב ואינן אלא גזירות כלומר שאינן רחמים במקום הזה שהרי התיר הכתוב שחיטתה ואכילתה אלא גזירות כלו׳ שאינן מטעם הזה של רחמים ואין אנו יודעין טעמן ע״כ. [*והרמב״ן בפי׳ החומש בפרשת תצא כתב שהטעם ללמד אותנו מדת רחמנות ושלא נתאכזר וכו׳]:

ד **ואם הבטחתו וכו׳**. כתבו הגהות מיימוני והטעם כדי שלא תתבטל נשיאת כפים אבל אם יש שם כהן אחר שישא את כפיו לא ישא שליח צבור את ידיו ואפי׳ אם הבטחתו וכו׳. וכ״כ הר״מ ע״כ: והלכך לא התירו בעובר לפני התיבה לענות אמן אפי׳ אם הבטחתו וכו׳ דסתמא תנן לא יענה וכו׳ דדוקא משום בטול נשיאות כפים התירו בסיפא באם הבטחתו. [*והנה בספרי בספר לחם חמודות בפרקין סעיף נ״ב כתבתי דמשום שהראו לי במדרש רבה פרשת כי תבא דלמדונו רבותינו שעונה אמן באם הבטחתו וכו׳ לכך חזרתי לומר דמתני׳ לרבותא דהפסק גדול כמו נשיאת כפים רשאי באם הבטחתו וכ״ש לעניית אמן. אך עתה שבתי וראיתי שאין למדין הלכה ממדרש רבות. שהרי ברבות פרשת בראשית סוף פרשה ח׳ מייתי למתניתין דסוף פרק ו׳ דיבמות דריב״ן אמר שעל שניהם הוא אומר פרו ורבו וקאמר עלה ר׳ ירמיה ורבי יצחק בר מריון בשם רבי חנינא דהלכה כותיה ואנן לא קי״ל הכי. וכן בירוש׳ פ״ב דפאה הלכה ו׳ רבי זעירא בשם שמואל אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספתות אלא מן הגמ׳]:

ה **ששלוחו של אדם כמותו**. וילפינן ליה מדכתיב (שמות י״ב:ו׳) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל דודאי לא היו שוחטין כל ישראל אלא ששלוחו של אדם כמותו. הר״י [*ועיין מ״ש ברפ״ב דקדושין]:

שגורה. פירשתיו בפ׳ ד׳ משנה ג׳]:

שהוא מטורף. מ״ש הר״ב לשון טורפים לו וכו׳ כלומר התפלה שהתפללו עליו טרופה ומטורדת ממנו. וזה לשון רש״י שהוא מטורף החולה לשון

טורפין וכו׳ כלומר התפלה וכו׳ נראה שזה שכתב כלומר התפלה לא להסביר פי׳ המשנה אלא פי׳ דטורפים הסביר. [*ויותר נראה לי דבפירש״י וכצ״ל שהוא מטורף החולה לשון אחר לשון טורפים וכו׳ וטעות כזה מצוי שידלג הסופר התיבות הדומות זו לזו כגון הכא שדלג מתיבת לשון לתיבת לשון]:

פרק ו

א כיצד. מלה מורכבת משלש מלות כאי זה צד על איזה ענין וכו׳. הרמב״ם. ובחנם הגיה הח״ש בריש פרק הזהב ובפרק איזהו נשך ששנוי שם כאיזה צד שכן דרך בעל הלשון ברצותו מרחיב וברצותו מקצר:

כיצד מברכין. דסברא שמברכין כדי שלא יהנה מעולם הזה בלא ברכה. תוס׳. והר״י כתב דקאי אדתנן בפרק קמא לחתום ושלא לחתום. אלא שקודם לזה הוצרך ללמוד ולפרש כל דיני ק״ש וברכותיה והתפלה:

האילן. עיין במשנה דלקמן בפי׳ הר״ב:

בורא פרי העץ. הניח תחלת כל ברכה מפני שהוא דבר משתתף בכל הברכות ר״ל ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם. הרמב״ם. ועיין רפ״ט בפי׳ הר״ב:

היין. פי׳ הר״ב שמתוך חשיבותו וכו׳. דכתיב (תהילים ק״ד:ט״ו) ויין ישמח לבב אנוש ועוד אי שתי פורתא סעיד נמי. ובפת משום דכתיב (שם) ולחם לבב אנוש יסעד. גמ׳:

ב יצא. בגמ׳ אמרינן סבירא ליה דעיקר אילן ארעא כלומר הכל גדל מהארץ ורבי יהודה היא דאמר במשנה ו׳ פ״ק דבכורים נקצץ האילן מביא וקורא. והתם בבכורים פסק הר״ב דלא כר׳ יהודה וכן הרמב״ם וא״כ הוי ליה לכתוב גם בכאן דמתני׳ יחידאה היא וכ״כ ב״י בסימן ר״ו דהרמב״ם פוסק דלא כמתניתין דהכא מהאי טעמא. אבל בכ״מ פ׳ ח׳ (דין יו״ד) מהלכות ברכות כתב שמצא נוסח בדברי הרמב״ם דפוסק כמתניתין דהכא. וטעמא משום דבירושלמי איתא מ״ד דמתניתין ד״ה היא פירות האילן בכלל פירות האדמה. ואין פירות האדמה בכלל פירות האילן. ונ״ל ראיה לדברי הכ״מ שכן הרר״י פירש למשנתינו בזה הלשון יצא שגם האילן יונק מן האדמה ונמצא שבכלל פרי האדמה הוי ולפיכך יצא ע״כ. וזה כדברי הירושלמי:

ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא. דס״ד אמינא הואיל ואר״י חטה מין אילן הוא (כמ״ש הר״ב במ״ב פ״ק דר״ה) לברך עליה בפה״ע קמ״ל. גמ׳:

ג החומץ. עיין מ״ש בפ״ב דע״ז:

רבי יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו. י״מ לומר דלא קאי אלא אחומץ ונובלות בלבד שהיו טובים מתחלה ונפסדו אבל בגובאי כיון שעומד טעמו בו לא הוי מין קללה ומודה דמברכין עליו. וי״מ דאכולהו קאי דאפילו גובאי שלא נפסד טעמו כיון שמזיק לעולם ואוכל התבואה אין מברכין עליו. הר״י:

ה מעשה קדירה. מ״ש ר״ב אבל מעשה קדרה וכו׳ חוזר גם לפי׳ הראשון:

ו והוא אומר על המוגמר. פירש הר״ב המברך ברכת המזון הוא מברך על המוגמר. וכן פירש הרמב״ם ובחבורו פרק ז׳ מהלכות ברכות פסק כן. ולישנא דוהוא לא דייק לדידהו דהא משמע דאדסליק מיניה קאי שהוא המברך על היין שלאחר המזון וכפירש רש״י. וכתב הר״י בשם רש״י אע״פ שאין מביאין וכו׳ אלא לאחר הסעודה היינו לאחר ברכת המזון ובאותו שעה כבר עברה הסעודה לגמרי ואין אנו חייבים לתת לזה לברך אפילו הכי עכשיו שהביאו אותו מיד אחר סיום האכילה קודם ברכת המזון אותו שברך על היין שלאחר המזון מברך על זה ע״כ. ויש לתמוה על הב״י שכתב בא״ח סימן קע״ד שדעת הרמב״ם כדעת רש״י שהרי מבואר שחלוקים הם [*כמו שחלוקים הם הרמב״ם עם הרר״י שבשם הגאונים]:

המוגמר. פי׳ הר״ב עצי בשמים במחתה על האש וכן לשון רש״י. ובמשנה ז׳ פ״ב דביצה כתבו לבונה ע״ג גחלים וזה עיקר. ובכאן שכתבו אש לאו דוקא שהדבר ידוע שאין הבל תמרתן עולה מן האש לפי שמתאכלין מיד אלא על גחלים מתמרין ועולין ועל שם הגחלים נקרא מוגמר שתרגום גחלים גומרין. ובשיר השירים מקוטרת מור ולבונה תרגומו מתגמרת מן קטורת בוסמין:

ז מליח בתחלה. נראה לי לדקדק ממלת בתחלה לאפוקי אם אוכל הטפל בתחלה שאינו רשאי שיסמוך על הברכה שיברך על המליח שיאכל אח״כ שא״כ נמצא שנהנה מן הטפל כשלא ברך עדיין. ומצאתי בב״י סימן רי״ב שבעל תרומת הדשן הורה כן ולפי שלא הביא ראיה ממשנתינו וחכם גדול היה נ״ל שאפשר שסובר דממשנתינו אין ראיה דאיכא למימר דאיצטריך למתני בתחלה דלא תימא דוקא כשנאכלים בבת אחת כדרך שהיה עושה הלל במצה ומרור:

שהפת טפלה לו. ואע״ג דשמעינן דפת פוטר את הפרפרת. איצטריך לאשמעינן דפעמים דפת טפל. תוס׳. ומ״ש הר״ב מי שאכל וכו׳ מפירות מתוקים ביותר וכו׳ דוקא בכי הא ולא בענין אחר. וכ״כ הרמב״ם בלשון שלילה דברי זאת המשנה אינה אלא וכו׳. וכתבו התוספות וא״ת פירות הוי עיקר ומליח

טפל ולברך על הפירות ולפטור כולהו. וי״ל דמיירי שלא אכל הפירות באותו מעמד. אי נמי בשעה שאכל פירות גינוסר לא היה שם עדיין מליח ופת דלא היה יודע שיחלש לבו מחמת מתיקות ע״כ. ונראה לי דלפירוש קמא מיירי שבאכילת הפירות היה לפניו מליח ופת אבל נמלך אחר כך מלאכלן לאיזה סיבה והלך לו. ואחר כך חזר ונמלך לאכלן מפני חלישת הלב:

ח **תאנים וענבים**. וכן במ״ו פ״ב. דמעשרות גם בריש פ״ג דבכורים לא שנאן כסדרן בכתוב גפן ותאנה. וי״ל דקרא דאתא למימר בשבח ארץ ישראל הקדים המשובח יותר וכדאמרינן כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה. והתנא דמיירי באכילתן מקדים המתבשל תחלה. וכן בבכורים המתבכר תחלה [*כדאמרינן בהמקבל דף ק״ו חצי סיון ותמוז וחצי אב קיץ ואילו הבציר הוא בתשרי כמו שהוכיחו התוס׳ ברפ״ג דב״ב (כח). ועמ״ש שם]:

ברכה אחת. דס״ל ארץ אשר לא במסכנות הפסיק הענין. גמרא. והר״ב שכתב ברכת היין דפותחת על הגפן וכו׳ ולא פירש החתימה כמו שמפרש חתימה דברכת חמשת מיני דגן משום דס״ל כמ״ש התוס׳ דבכולן חותמין על הארץ ועל הפירות:

פרק ז

א **לזמן**. פירש הר״ב לברך בלשון רבים. דכתיב (תהילים ל״ד:ד׳) גדלו לה׳ אתי. א״נ דכתיב (דברים ל״ב:ג׳) כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו. גמרא:

דמאי. פירש הר״ב דרוב עמי הארץ מעשרין הן. כלומר ולהכי מאכילין את העניים דמאי ומשום הכי חזי ליה ולא הוי אכילה בעבירה דמגו דאי בעי מפקיר לנכסיה וחזי ליה. וכ״פ במשנה ד׳ פ״ק דדמאי וכן הוא בגמרא:

ומעשר שני. כתב הר״ב שהבעלים מוסיפים חומש. עיין במס׳ מעשר שני פ״ד משנה ג׳ ובפרק ה׳ דערכין ועיין בפ״ק דתרומות משנה ה׳ דהתם לא פי׳ הר״ב לענין חומש [*והן דברי הר״ש ואע״ג דהך דהכא הן דברי גמ׳. י״ל כמ״ש התוספות בפ״ג דעירובין דף לא דלא פשיט בפרק הזהב מהמשנה דאין חומש מעכב משום דאיכא למדחי ולאוקמי כשנתן החומש ולא קתני למעשר שני אלא אגב דקתני מעשר ראשון]:

והכותי. פי׳ הר״ב מן העובדי כוכבים שהביא מלך אשור מכותא. כמו שנאמר (מלכים ב י״ז:כ״ד) ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוא ומחמת וגו׳. ונראה לי שלכך לא קראם בשם בבלי שהוזכר ראשונה בכתוב. לפי ששם בבליים הושאל לבני אומתינו כמו שתראה במשנה ד׳ פ״ו דיומא ופ׳ י״א דמנחות ולכך קראם בשם אומה הנזכרת ראשונה אחר בבל. ומ״ש הר״ב והיו שומרים התורה אע״ג דהכתוב צווח (שם) את ה׳ היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים. כתב הרמב״ם לקמן בסוף פ״ח שבאורך הימים למדו תורה וקבלוה על פשוטה. וכ״כ התוס׳ בפ״ק דסוכה דף ח:

טבל. פי׳ הר״ב דגן שצמח בעציץ וכו׳. דמן התורה אינו חייב אלא דומיא דהיוצא השדה. הרר״י:

שלא נטלה תרומתו. פירש הר״ב שהקדים לוי את הכהן בכרי לאחר שנתמרח פירשו בגמ׳ וכתיב גבי לוים מכל מעשרותיכם תרימו תרומה כל צד תרומה שבו תרימו. והכא אידגן וחלה עליו רשות כהן. דכתיב גבי׳ ראשית דגנך. ובעודו בשבלים דלא אידגן לא חלה עליו רשות כהן. ופטור הלוי כדלעיל [*ועיין בפ׳ ה׳ דפאה משנה ב׳ מ״ש בשם הר״ש בד״ה מעשר וכו׳]. וכ׳ הר״י ז״ל דמש״ה הכא דחל עליו כבר חיוב תרומה גדולה כשעדיין לא נטלה אע״ג דתרומת מעשר נטלה קרי לי׳ לא נטלה תרומתו. ולעיל דלא חל עליו חיובא בשנטלה תרומת מעשר קרי לי׳ נטלה תרומתו אע״ג דהתרומה גדולה לא נטלה ע״כ. ופירוש מלת מרוח בסוף פ״ק דפאה:

[*והקדש שלא נפדו. פי׳ הר״ב שחללו ע״ג קרקע וכו׳ ורחמנא אמר ונתן את הכסף אין הפסוק כן אלא (ויקרא כ״ז:ט״ו) ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו ודרך הסוגיא לקצר ולומר בל׳ אחר קל וכו׳. תוס׳ פי״ח דשבת דף קכח ע״א ועיין מ״ש שם משנה א׳]:

אין מזמנין עליהן. איכא מרבוותא דסברי דווקא נקט מזמנין. דאילו ברכת הנהנין מברך דהא נהנה אלא לפי שהן דברים האסורים הוי כאין להם קבע לזמן עליהם. ואיכא מרבוותא דסברי דאף ברכת הנהנין אין מברכין משום שנאמר (תהילים י׳:ג׳) ובוצע ברך נאץ ה׳ והכי מסיק בב״י סימן קצ״ו וכתב בכ״מ דמשום רישא דאף מזמנין נקט נמי בסיפא אין מזמנין ודעת הר״ב בזה ע׳ במשנה ד׳ פ״ק דדמאי ובמה שאכתוב שם בס״ד:

ב **נשים**. כתב הר״י על שם רש״י ז״ל דאפי׳ עם בעליהן לא משום דאין חברתן נאה:

ועבדים. כתב הרר״י מפרש בגמרא טעמא משום פריצותא דעבדים שטופי זמה הן וכיון שעם האנשים חשודים משום פריצותא כל שכן עם הנשים. ועיין במ״ז פ״ח דפסחים:

עד כזית. כדמפרש אביי בגמ׳ ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה בכזית. ור׳ יהודה ס״ל ואכלת ושבעת אכילה שיש בה שביעה ואיזו זו כביצה. ואע״ג דקרא בברכת המזון בעלמא בלא זימון נמי מיירי כבר כתבו התוס׳ דאין הכי נמי דה״ה בברכת המזון בלא זימון אלא דרבותא אשמעי׳ דאפי׳ על כזית נמי מזמנין. ע״כ. ועיין במשנה ה׳ פרק ב׳ דסוכה. ופסק הר״ב וכן הלכה אע״ג דהוי סתם דלעיל והשמש שאכל כזית ואח״כ מחלוקת הכא. אשכחן ר׳ יוחנן דס״ל בכזית כדאיתא בתוספות [דף מט ע״ב] ומה שהאריך הר״ב לכתוב ולא כר״י דאמר כביצה משום דבסוף פ׳ ג׳ דפסחים שמעינן לר׳ מאיר

ור״י איפכא. ומשום הכי אמר ר׳ יוחנן מוחלפת השיטה ואשמעינן הר״ב דלא ס״ל למוחלפת אלא כדמשני אביי דהכא בקראי פליגי כמ״ש *) (שם בס״ד) ומ״מ הני קראי אסמכתא בעלמא כמ״ש **) (שם) התוס׳ דמדאורייתא שביעה גמורה בעינן כמ״ש במ״י פרק בתרא דמגילה:

ג **בעשרה אומר נברך לאלהינו**. עי׳ במ״ג פ״ד דמגילה:

נברך לאלהינו. כתבו התוס׳ והר״י דלא גרסי׳ בלמ״ד דבשיר והודאה כתיב שירו לה׳ הודו לה׳ אבל בברכה לא מצינו בלמ״ד כדכתיב במקהלות ברכו אלהים ברכו עמים אלהינו. וכן מפורש בסדר רב עמרם ע״כ. וכתב הב״י סי׳ קצ״א שהטעם כדפרש״י אדאמרינן דאין אומרים נברך למי שאכלנו משלו דמשום דהוה משמע דמרובין הן זה זן את זה וזה זן את זה. והכא נמי דכותיה ע״כ. ופסק הר״ב דאין לומר ברכו אלא נברך. כדאמר שמואל דעדיף הכי כדי שלא יוציא את עצמו מן הכלל. והרי״ף הביא ירושלמי דמותיב מקורא בתורה ומשני דאומר המבורך ובזה כולל עצמו ע״כ. ואכתי איכא למידק דלתקנו בתרווייהו בחד נוסחא ואפשר שראו לקצר בברכת הזימון הואיל דברהמ״ז ארוכות הן. ובברכת התורה היה נראה להם להאריך שנברך את ה׳ היה קצרה ביותר ויש עוד שינוי בנוסחי אלו הברכות זו מזו. דבברכת הזימון תקנו אלהינו ובברכת התורה ה׳. אמנם זה מבואר כי המזון הדין נותן לכלכל את ברואיו ולפיכך תקנו זה השם שהוא מדת הדין והוראתו אלהות ואדנות. אבל התורה לא נתנה אלא בחסדו כדאמר (ישעיהו מ״ב:כ״א) למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר כי איזה שורת הדין הנותנת להודיע דרכיו ומשפטיו לברואים והרי לא עשה כן לכל עובדי כוכבים שהם גם כן ברואיו ולפיכך תקנו בברכת תורה שם זה שהוא מדת הרחמים:

במקהלות. ור׳ עקיבא סבירא ליה בעובדים שבמעי אמן שאמרו שירה על הים משתעי קרא. ור׳ יוסי הגלילי ההוא ממקור נפקא. גמ׳:

מה מצינו בבה״כ. וכתבו התוס׳ דבהא מודה רבי יוסי הגלילי וטעמא דבבית הכנסת אלו נכנסים ואלו יוצאים ולאו אדעתיה דש״צ אבל בברכת המזון הן קבועין ומעורבין ואין יוצאין עד נאחר ברכת המזון אין לטעות במנינא:

ד **שלשה שאכלו כאחד אינן רשאין לחלק**. גמרא. מאי קמ״ל תנינא חדא זימנא בריש פרקין שלשה שאכלו וכו׳. הא קמ״ל שלשה שישבו לאכול כאחת אע״פ שלא אכלו. אי נמי שכל אחד אכל מככרו אי נמי שלשה שבאו מג׳ חבורות של ג׳ ג׳ ולא אקדימו הנך ואזמינו עלייהו בדוכתייהו:

ששה נחלקים. דהא דתני בשלשה והוא אומר ברכו לאו משום דעדיפא מלברך. אלא רשאי גם כן לומר ברכו. כדמסקינן בגמרא אליבא הא דשמואל שכתבתי לעיל:

פרק ח

א **מברך על היום כו׳**. כתב הר״ב וכשם שקדם וכו׳ כן הלשון בברייתא ומפרש בגמרא דחדא ועוד קאמר:

על היין. כתב הר״ב שהיין או הפת גורמין. והכא נמי איכא חדא דאמרן ועוד דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם (כדפירש הר״ב בריש פרקי׳ דזבחים). הכי מסיק בברייתא:

ב **נוטלין לידים**. תמן תנינן בריש מסכת ידים מי רביעית נותנין לידים והיינו נמי נוטלין לידים כלומר לוקחים מים לידים. ונוסח הברכה תוכיח נטילת ידים כמו נטילת לולב שענינו לקיחה [*כמה דאת אומר ולקחתם לכם וכו׳] ואע״ג דהתם עיקר המצוה לקיחת הלולב והכא עיקר המצוה אינה לקיחת המים אלא רחיצת הידים. כבר כתב הרא״ש בסוף המסכת הזאת בטעם למה לא תקנו בנטילה דשחרית לברך על נקיית ידים. ואמר שלא חילקו בברכות לפי שבנטילת ידים דלאכילה תקנו לברך על נטילת ידים לפי שצריך ליטול מן הכלי והכלי שמו נטלא בלשון הגמרא עכ״ד. והכא נמי טעמא דלא תקנו על רחיצת ידים כדי שתהא בכללה הזכרת הכלי דלא סגי בלאו הכי אבל אין לומר שדברי הרא״ש שלשון נטילת לא נתקן אלא על שם הכלי בלבד. דתקשה חדא שהיה לנו לומר נטלת בלא יו״ד. ועוד דהכי איתא בגמרא פרק כל הבשר (חולין דף קז) אתקין רב יעקב מנהר פקוד נטלא (של זכוכית) בת רביעתא. אתקין רב אשי בהוצל כוזא (של חרס) בת רביעתא ואי איתא דמשום הכלי בלבד דאתקון הכי מאי חזית לתקן בלישנא דרב יעקב ולא בלישנא דתיקונו של רב אשי וכל שכן דבתראה הוא:

נוטלין לידים. מ״ש הר״ב ויחזרו המשקים ויטמאו אחורי הכוס. אזיל לשיטתיה דסוף זבים. אבל להרמב״ם דהתם אין משקין מטמאין כלים אלא שנטמאו באב הטומאה כמ״ש שם ובחיבורו פרק ז׳ מהלכות אבות הטומאות. וכתב הכ״מ בשם הר״י קורקוס דהא דלא פליגי בית הלל אבית שמאי מהאי טעמא דלטעמייהו דב״ש קאמרי דאפילו יהיה הדין כן איכא טעמא להקדים מזיגת הכוס ע״כ. ואע״ג דמי״ח דבר הוא כמ״ש הר״ב במשנה ד׳ פ״ק דשבת צ״ל דגזירה שעמדו למנין לא היה אלא לנטמא מאב הטומאה ודוק שם בגמרא. ואוגנו שכתב הר״ב פי׳ רש״י שפתו הכפולה לצד חוץ הראוי לתשמיש ועיין במשנה ג׳ פרק י״א דכלים:

ואחר כך מוזגין את הכוס. ומשום דהלכה כבית הלל וברכת כוס קודם לנטילת ידים הלכך שונה לעיל תחלה ברכת היום והיין ואח״כ נט״י [*ופירוש מוזגים כתבתי במ״ב פרק בתרא דפסחים]:

מוזגין את הכוס. כתב הר״ב דסברי אין אסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאות. דנצוצות לא שכיחי. גמרא. ומ״ש הר״ב ולא יהיו ידיו נגובות יפה. דבשתייה אין אדם מדקדק לנגב ידיו כל כך מה שאין כן כשיטול ידיו ויאכל מיד דמדקדק לנגבם יפה כדאמרינן סוטה (דף ד:) האוכל בלא נגוב ידים וכו׳. תוספות:

ג **ומניחה על השלחן**. כתב הר״ב שמא יהיה הכסת ראשון לטומאה. דמותר להשתמש בו דאין ראשון מטמא למפה שהוא כלי ולא לאדם עצמו כדאיתא בגמ׳ ופירש רש״י דבידיו שיוכלו להטמאות (כדתנן בפרק ג׳ דידים) הוא נזהר מליגע בכסת. ונראה דמשום הכי נקט הר״ב ראשון אע״ג דשני נמי מטמא למשקין כדלקמן מכל מקום רבותא הוא לגבי הא דאף בראשון נזהר מליגע בידיו. אבל אב הטומאה נראה דאסור להשתמש בו משום דמטמא לאדם וכלים מן התורה לא נסמוך שיהיה נזהר מליגע. ומה שכתב הר״ב דלבית שמאי אסור להשתמש בשלחן שהוא שני מפרש בגמרא גזירה משום אוכלי תרומה וב״ה סברי אוכלי תרומה זריזין הן. אבל ראשון דעושה שני בחולין כבסמוך לבית הלל נמי אסור. ומ״ש שמא יטמאו המשקין שבמפה עי׳ מ״ש במשנה ו׳ פרק ד׳ דעדיות. ומ״ש הר״ב דאין נ״י לחולין מן התורה הכי איתא בגמרא. ומיהו לא לאפוקי תרומה דתרומה נמי מי״ח דבר הוא ואף לקדש שלמה הוא דתקון כדאיתא בגמרא פרק קמא דשבת (דף יד) אלא דהכא באוכלי חולין עסקינן. וטעמא דתיקון נטילת ידים בחולין ואע״ג דידים שהן אינן אלא שניות אין עושין שלישי בחולין כדתנן פרק ב׳ דטהרות משנה ג׳. גזרו נטילה לחולין משום סרך תרומה כדי שיהו רגילין אוכלי תרומה ליטול ידיהם כדאיתא בגמרא פרק ח׳ דחולין (דף קו):

ד **נוטלין לידים ואחר כך מכבדין**. ופי׳ הר״ב והכי איתא בגמרא דפלוגתייהו אי מותר להשתמש בשמש עם הארץ. ולא נשנית בעדיות גבי מקולי ב״ש וחומרי בית הלל. דכי אתשל בבית המדרש לענין נ״י אתשיל ולא לענין שמש עם הארץ. וכה״ג משנינן בגמ׳ בפ׳ ג׳ דחולין (דף נב) על משנת פ״ב דאהלות. וכה״ג צריכין לתרץ ג״כ בסוף פרקין וכן משנה ה׳ פרק ד׳ דכלאים וכיוצא בזה כתבו התוספות במסכת נדה דף לה [ד״ה בשופעת]. וכ״כ בריש קדושין בד״ה ב״ש וכו׳. ומ״ש הר״ב דהלכה כב״ש בזה שמותר להשתמש וכו׳ כלומר לאפוקי בכולי פרקין דלית הלכתא כוותייהו. והא דקאמר שמותר וכו׳ נ״ל דה״ק דלהכי הלכה כמותם בזה משום דמסתבר שמותר להשתמש בע״ה כדי שלא להשתמש בתלמיד חכם וכמ״ש הר״י:

ה **נר ומזון וכו׳**. כתב הרר״י הנר שמביאין ונהנה ממנה מיד יש לו להקדים ואחר כך המזון שכבר אכל ובית הלל סברי דיש לו להסמיך בשמים לנר שהוא גם כן מענין שבת שמראה הצער שהיה לו בנפש יתירה שהלכה לה ולכך מריח לישב נשמתו ע״כ. ול׳ הר״ב לא נחלקו כו׳ לכאורה לישנא אריכא הוא. אבל בגמרא אמרינן אמתניתין זו דברי רבי מאיר אבל רבי יהודה אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על המזון שהוא בתחילה ועל הבדלה שהוא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים שבית שמאי אומרים על המאור ואחר כך על הבשמים. ובית הלל אומרים בשמים ואח״כ מאור. והרמב״ם כתבו לזה בפירושו. ולכן נראה בעיני שגם הר״ב כך כתב דכ״ע מזון בתחילה והבדלה בסוף וכו׳ לא נחלקו אלא על הנר ועל הבשמים וכו׳. ותלמיד טועה שלא ידע או לא זכר הגמ׳ הגיה הלשון כמו שהוא לפנינו:

בורא. כתב הר״ב משמע נמי לשעבר וכתבו התוספות ונימא ברא דלא פליגי דלשעבר משמע וי״ל דלשון קרא עדיף ע״כ. דכתיב בורא חשך בורא רוח בורא השמים כדמייתי להו בגמרא:

ו **על הנר וכו׳ של עובדי כוכבים**. כתב הר״ב שהעובד כוכבים עשה מלאכה לאורו וכ״כ רש״י. והר״י כתב שהדליקו או שהטה אותו בשבת ע״כ. וכן פירש״י בגמ׳ בברייתא (דף נג):

בשמים של מתים. כתב הר״ב דלעבורי ריחא עבידי. פי׳ רש״י לעבורי ריחא דסרחונו של מת עבידי ולא להריח:

[*עד שיאותו לאורו. פירש הר״ב שיהנו מאורו ובירושל׳ רב אמר יאותו ושמואל אומר יעותו מאן דאמר יאותו אך בזאת נאות לכם (בראשית ל״ד:ט״ו) מאן דאמר יעותו לדעת לעות את יעף דבר (ישעיהו נ׳:ד׳) ע״כ. ופירוש לעות כתבו רש״י ורד״ק מלשון עת ויהיה ענינו כאן שהגיע העת של האור להאיר]:

ז **ובה״א יברך וכו׳**. כתב הר״ב ודוקא בשכח וכו׳ ולא תימא דשכח דתנן להודיעך כחן דבית שמאי. גמ׳:

ח **לאחר המזון**. כל ימות השנה קאמר כפי׳ רש״י בגמ׳. ותנא הקדים תחלה דיני קידוש משום דיין לקידוש קודם לצרכי סעודה אם אין ידו משגת כדמסיק בטור או״ח סימן רע״א ומדהתחיל בדיני שבת ויו״ט שונה כמו כן דיני מזון והבדלה ואח״כ דיני הבדלה עצמה:

מברך על היין. אם ירצה. וכן נמצא בפי׳ הנדפס ברי״ף. ומ״ש הר״ב שאין ברכת המזון טעונה כוס בגמרא דריש פרקין רמינן עלה מדאיצטריך בית

שמאי מזון והבדלה לצרופינהו שמע מיניה דברכת המזון טעונה כוס. ומשני תרי תנאי אליבא דבית שמאי. ועיין מה שכתבתי לעיל במשנה ד׳:

עד שישמע וכו׳. כתב הר״ב שמא ברך להר גריזים. עיין מ״ש הר״ב בריש פרק ז׳:

פרק ט

א **שעקר עבודת כוכבים מארצנו.** ירושלמי כשנעקרה עבודת כוכבים ממקומה בא״י אבל נעקרה עבודת כוכבים ממקום אחר אומר ברוך שעקר עבודת כוכבים ממקום הזה:

ב **על הזיקין.** פירש הר״ב כוכב הנראה וכו׳. א״נ וכו׳. וז״ל הרמב״ם זיקים הם נצוצות והם תבניות הנראות בשמים כדמות כוכבים ויש להם זנבות ע״כ. ואינם כוכבי השמים וכסיליהם אלא נבראים לשעתם ולעתים רחוקים מפני האידים העולים. והיינו דאמר שמואל (נח:) נהירין לי שבילי דרקיע לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו. הכונה שלא ידע סיבת התהותו והפסדו ועיין במשנה ג׳ פרק ב׳ דראש השנה:

מלא עולם. מתוך פירוש הר״ב משמע שאלו נראין ברוב העולם ול׳ רש״י שאלו נראין או נשמעין למרחוק: *)

[ר״א הרואה את הים כו׳. פירש הר״ב ים אוקינוס המקיף כו׳ עכ״ל ולא זהו הים שעוברים בו לא״י ולמצרים אע״פ שבש״ע סי׳ רכ״ח כתוב הים הגדול הוא זה הים כו׳ הטעתו לשון תשובת הרא״ש ז״ל שהעתיק שם בב״י והוכחתי זה באריכות בס״ד בספרי לחם חמודות בפירקין סעיף נ״ו]:

על הגשמים. כתב הר״ב והוא דאית ליה ארעא בשותפות עם אחריני זוהי שיטת הרי״ף. וכתב עליו הרא״ש ולא נהירא דהא כיון שיש לו קרקע כל שכניו משותפים עמו וכו׳ ולא בעי שיהא שותף עמו בטובתו רק שיהא בבשורה טובה גם לאחרים בשלהם. הלכך גרסי׳ כגרסת הספרים וכו׳ דאית לה ולאחריני בהדיה וכו׳:

בשורות טובות. שהן טובות לו ולאחרים כדתניא בגמ׳:

ג **ועל הטובה וכו׳.** כתב הר״ב דאי שמע בה מלכא כו׳ לישנא דגמרא הוא. וכתב הרמב״ם שראהו איש בשעת מציאתו ע״כ. נ״ל דטעמי׳ משום דבעינן שתהיה הרעה מבוררת כמו שבטובה שמבוררת היא הטובה. וכתב עוד והטעם שהדברים המצויים אשר אין במציאותם ספק יברך על מה שנמצא מהם תחלה ואל יהא חושש למה שיקרה בסופם. לפי שהעתידות ההם אפשר שיהיו או שלא יהיו:

ד **לכרך.** שהיא עיר גדולה ובצורה כדמתרגם והערים בצורות גדולות (במדבר יג) וקרויא כריכן רברבן. ופירש רש״י לכרך ושם מצויין מושלים רעים ומחפשים עלילות ע״כ. ולמאי דתנינן בריש מגילה מוכח דכרך מקרי דוקא המוקפת חומה. וזהו דמתרגם בסוף פרשת חיי שרה בחצריהם ובטירותם בפצחיהון ובכרכיהון וכיון דבחצריהם פתוחים כרכיהם מוקפין:

מתפלל. כתב הרמב״ם אינו רוצה לומר תפלה בכונה ולפאת מזרח ולא גם כן ברכה אבל היא בקשה:

אחת בכניסתו וכו׳. שיכנס לשלום. ואחת ביציאתו שיצא לשלום כפירוש רש״י. והרמב״ם מפרש ביציאתו שיודה לאל שהוציאו ממנו לשלום:

ה **חייב לברך וכו׳.** פירש הר״ב בשמחה ובלב טוב וכו׳. והרמב״ם נתן טעם לדבר לפי שיש דברים רבים נראה בתחלתם טובה ויהיה אחריתם רעה ועל כן אין ראוי למשכיל להשתומם כשתבא עליו צרה גדולה מפני שאין יודע סופה ע״כ. והר״י כתב שיחשוב כי הכל כפרת עונותיו:

וביצר רע. לשון הרמב״ם [אפילו] בשעת העברה והכעס והאף שכל זה הוא יצר רע:

לא יקל וכו׳. נראה לי דהואיל והזכיר אהבת הש״י עד היכן תגיע בא להזכיר כמו כן עד היכן תגיע יראתו שזה שלא יקל וכו׳ הוא לירא אותו יתברך השוכן בבית הזה כדאמרינן בפרק קמא דיבמות דף ו ומקדשי תיראו (ויקרא י״ט:ל׳) לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שהזהיר על המקדש ואיזו היא מורא מקדש לא יכנס אדם להר הבית במקלו וכו׳:

בית קדש הקדשים. כתב הר״ב בימי בית ראשון. והוא לשון רש״י ומסיים שהיה אמה טרקסין ע״כ. שפירושו לשון טרוקו גלי (ברכות דף כח.) כלומר שסוגר הלוחות שנתנו בסיני ואותה אמה חומה היתה בבית ראשון ובה פתח או שער. אבל בבית שני לא היתה חומה ובה פתח או שער רק שתי פרוכות זה לפנים מזה כדתנן בפ״ה דיומא והלכך אסברי לה אבית ראשון:

[*ובמנעלו. וכהאי גונא תנן במשנה ב׳ פ״ג דשקלים ושם כתבתי לפרש״י]:

בפונדתו. פי׳ הר״ב אזור חלול שנותנים בו מעות. עיין במשנה ב׳ פרק ז׳ דשקלים:

מקל וחומר. כתב הר״ב ומה מנעל שאינו דרך בזיון. גמ׳. ופי׳ הרמב״ם שנעשה לשמירת הרגלים:

ואומר אל תבוז וגו׳. פי׳ הר״ב אלא למוד מבעז. [*גמ׳ דהכא] וכי תימא א״כ קרא דה׳ עמך למאי בעי הכא. וי״ל דאי לאו דמלאך שאמר כן לא הוינן

מפרשי לקרא דאל תבוז לענין בעז. [*ובגמ׳ דסוף מכות (כג:) שלשה דברים עשו ב״ד של מטה והסכימו ב״ד של מעלה וכו׳. ושאילת שלום דכתיב והנה בעז וגו׳ ואומר ה׳ עמך גבור החיל]. והרמב״ם מפרש שזה שאמר ואומר אל תבוז אינה ראיה על שישאל בשם אבל ראיה שלא יבוז וילעיג לתקנת חכמים אע״פ שהם ישנות וקדמוניות ועל זה הזהיר שלמה בזה המשל:

רבי נתן אומר וכו׳. כ׳ הר״ב פעמים שמבטלין וכו׳. וכפירש״י בפיסקא שבגמ׳ ולדבריהם הביא התנא להא דר״נ לראיה לאוקימתא דאל תבוז וכו׳ אלא למוד וכו׳ דכתיב עת לעשות וא״ר נתן שנדרשהו מסיפיה לרישיה ושמעת מיניה שפעמים מבטלים וכו׳ ואע״ג דכיון דלא פליג הוה ליה למנקטיה בלשון א״ר נתן ולא ר׳ נתן אומר דמשמע דפליג לא קשיא כלל דאיכא טובא במשנה כהאי גוונא ובפרק בתרא דבכורים רצוני להזכיר הרבה. והרמב״ם כתב שהביא ראיה על כל העוברים על התקנות ההם כי יבא זמן להפרע מהם ולענוש אותם כי הם הפרו תורה. וז״ש הפרו תורתך עת לעשות לה׳. אבל מי שיעזוב הפסוק על סדורו ויפרשהו ויאמר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך יאמר כי כשיבא העת להפרע מהם ולהנקם יזדמנו סבות לבני אדם להפר התורה כדי שיבא עליהם העונש במשפט וזה הענין ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו וכו׳ כי אין ביכולת אדם להשיגו כאשר אין בכח שכל האדם להיות שכלו כולל דעת הקב״ה וזהו שאמר הכתוב (ישעיהו נ״ה:ט׳) כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם וכבר העיד הכתוב כי משפטיו ישרים כי כל דרכיו משפט. עכ״ד:

סליק מסכת ברכות